

דבר העורך

בדרך כלל מקדישים העורכים את "דבר העורך" לתיאור המאמרים בגיליון ולהבעת תודות לכל אלו שתרמו וסייעו בהוצאת הגיליון לאור. אני מבקש להיות שונה במעט, ולו רק כי זה "דבר העורך" הראשון שלי ב"מסגרות מדיה", ואני נוטל לי חירות של התחלה חדשה ושחרור ממוסכמות... לכן הפעם לא אפתח בסקירת הגיליון הנוכחי אלא במבט לעתיד דווקא, לגיליונות הבאים.

עם הפנים לעתיד הוקמה ל"מסגרות מדיה" מערכת חדשה, הכוללת חברים ותיקים וחדשים, חוקרים וחוקרות מן האוניברסיטאות והמכללות ומתחומי מחקר מגוונים. כדי לעודד חוקרים וחוקרות לשלוח את מאמריהם ל"מסגרות מדיה" אנו עושים הכול כדי שההליכים יהיו מסבירי פנים ומהירים, ובכל זאת מעמיקים ורציניים. גם מאמר שאינו מתקבל יזכה להערות ולהצעות לתיקון ושיפור. תהליכי ההערכה מהירים למדי, ובכל שלב ושלב מקבלים החוקרים דיווח על התקדמות התהליך. לשמחתי, מרבית העמיתים שנתבקשו להעריך מאמרים עשו זאת בחפץ לב ובזריזות רבה. אמנם לא נפרסם מאמרים שהתפרסמו כבר בכימות אחרות, אך אנו מעודדים הגשת מאמרים בגרסה "ישראלית", המותאמים לקהל הישראלי והמתמקדים בתקשורת הישראלית לכל היבטיה, ובכלל זה תקשורת המונים ותקשורת בין-אישית.

עם הפנים לעתיד אנו ערים להתפתחותם של תחומי המחקר בכיוונים עדכניים, ואכן יותר מבעבר מאמרים רבים שהוגשו למערכת כתב העת עוסקים בתקשורת החדשה ("ניו מדיה"), ובעיקר בפלטפורמות מקוונות, כמו פורומים וחדרי שיח, אתרי אינטרנט, קהילות וירטואליות ועוד. תחומי מחקר חדשים אלה מאתגרים תאוריות ותיקות של תקשורת ומצריכים פיתוח מתודולוגיות מיוחדות המותאמות לתכנים ולערוצים חדשים. יש בכך כדי להקשות על החוקרים הנאלצים להתמודד עם הצורך לחדש ולשכלל את הכלים ואת השיטות שהתאימו בעבר לאמצעי תקשורת "ותיקים".

עם הפנים לעתיד אני מבקש להדגיש את חשיבותו הייחודית של כתב עת זה. "מסגרות מדיה" הוקם ככתב העת שלנו, של קהילת חוקרי התקשורת בישראל. אין לנו כתב עת אחר. זו היא הבימה שלנו, זה הוא הערוץ שלנו להציג את

עבודותינו ואת מחקרנו, בעברית. לכן אני מבקש לשכנע אתכם, חוקרי תקשורת ומוריה, להיות חלק מ"מסגרות מדיה". זה הוא כתב עת המגיע לא רק לידיהם של עמיתינו במכללות ובאוניברסיטאות; הוא גם חומר קריאה של תלמידי תיכון, של מורים לתקשורת, של עיתונאים, של סטודנטים ועוד. זה קהל לא קטן, והוא ייחודי וחשוב, והגם שהוא אינו מדורג במדרגים הרשמיים של "אימפקט פקטור", יש לו בהחלט אימפקט, והוא בהחלט פקטור.

ולבסוף, עם הפנים לעתיד אני מבקש: היו נא שותפים פעילים לעשייה המדעית של "מסגרות מדיה". הדרכים לשותפות זו רבות: מלבד שליחת מאמרים והערכת מאמרים אפשר גם לשלוח ספרים או סקירות ספרים, להציע עריכת מונוגרפיות, כגון חוברות נושא/תחום, וכדומה. המערכת החדשה של "מסגרות מדיה" כבר דנה השנה בהצעות שונות (למשל לפרסם מאמרים באנגלית ולא בעברית, הצעה שנדחתה ברוב קולות), והיא תמשיך להטות אוזן לכל הצעה ולכל רעיון.

בהתבוננות בהווה ועם הפנים לעתיד יש לציין שגיליון זה של "מסגרות מדיה" יוצא לאור בעת קשה לתקשורת הישראלית: עיתונים נסגרים ומצטמצמים, עיתונאים רבים מפוטרים, ערוצים ותחנות מתקשים לשרוד, ואווירת המשבר מחלחלת גם אל הענפים המשיקים: פרסום, יחסי ציבור, שיווק ועוד. גם האקדמיה חשה את גלי ההדף, והביקוש ללימודים בחוגים לתקשורת פחת לעומת שנים קודמות. בעת כזו דווקא, עלינו, חוקרי התקשורת, להשמיע את קולו של המחקר, להציג את תרומתו של העיסוק האקדמי בתקשורת, לעורר את השיח הציבורי על אודות חשיבותם של חופש התקשורת ושל ריבוי הערוצים. גם לייעוד חשוב זה על "מסגרות מדיה" לשמש כאמצעי, כבימה, כערוץ.

הגיליון הנוכחי כולל בין השאר ארבעה מאמרי מחקר מקוריים. הראשון בהם, "המחאה החברתית של קיץ 2011 בעיתוני הנשים בישראל" מאת עינת לחובר, עוסק בסיקור המחאה החברתית של קיץ 2011 בעיתוני הנשים בישראל. במאמר יש דיווח על ניתוח שיטתי של שיח המחאה בשלושת עיתוני הנשים המרכזיים בישראל – את, לאשה וליידי גלובס – במהלך חודשי קיץ 2011. הממצאים מבהירים כי בניגוד לדימוי הציבורי של עיתוני הנשים המסחריים כבלתי פוליטיים ואולי אף אנטי-פוליטיים, שלושת עיתוני הנשים המסחריים המרכזיים בישראל לא התעלמו מן המחאה החברתית של 2011 ועסקו בה במידה כלשהי. עם זאת נמצא שעיתוני הנשים המסחריים הציעו דיון אזרחי ופוליטי מצומצם בהיקפו ומוגבל במסריו (למשל, מתן דגש רב בסיקור אישי המתמקד בנשים שהנהיגו את

המחאה). גבולותיו הצרים של שיח המחאה בעיתוני הנשים המסחריים בישראל אינם מפתיעים, טוענת לחובר, בהינתן הזיקה החזקה בין נשיות וצריכה ובין עיתוני הנשים ושיקולים כלכליים ("קיומם הכלכלי של עיתוני הנשים המסחריים מתבסס בראש ובראשונה על פרסום, והקריאה המרכזית לקוראות היא להוציא את כספן", טוענת לחובר). מחקר זה מניח נדבך חשוב נוסף לידע המצטבר על דימויי נשים ועל מעמדן בחברה הישראלית, והוא גם מלמד על האילוצים הכלכליים המשפיעים על הסיקור התקשורת של המחאה בישראל.

השימוש בתקשורת החדשה נקשר לרוב לממדים טכנולוגיים, פוליטיים ומסחריים. אולם מחקרם של חננאל רוזנברג ואיילת כהן, "נוח לי לשוחח אתכם חרישית": דפוסי שימוש והימנעות של מגמגמים בטכנולוגיות מדיה חדשה", מתמקד בקבוצה שאינה זוכה לתשומת לב מחקרית רבה בקרב חוקרי התקשורת החדשה: המגמגמים. במאמר מתוארים הפתרונות וההזדמנויות שמעניקה המדיה החדשה לקבוצות עם קשיי תקשורת. כפי שמאירים ממצאי מחקר זה, עם התפתחותם של אמצעי התקשורת החדשים – הטלפון הסלולרי והתקשורת האינטרנטית מתווכת-המחשב – נפרס בפני לקויי השטף מרחב חדש של אתגרים, של סיכויים ושל התמודדויות. ייחודה של המדיה החדשה טמון במגוון תצורות המידע המקבילות וברמות הסינכרוניות המשתנות שמאפשר כל מדיום ומדיום. במחקרם מציגים רוזנברג וכהן את משמעויותיו המגוונות של המפגש בין המגמגמים ובין טכנולוגיות חדישות של תקשורת – במיוחד הטלפון הסלולרי והאינטרנט – תוך כדי התמקדות באפליקציות דיבור וכתובה המוצעות למשתמשים וכפורום "מגמגמים" באתר "תפוז", כמקרה בוחן לשימושים אלה. החוקרים מציגים את הפתרונות שמעניקה המדיה החדשה ללקויי השטף בתקשורת מילולית, אך מבהירים כי אלה עשויים לשפר את איכות החיים של המשתמשים מצד אחד, ולהובילם להתפתות לבניית עולם חלופי, מעין "גטו לשוני" סגור ומבודד, מצד אחר.

וכמו שאומרים בתקשורת, "ובמעבר חד" אל הפרשות גוף. כן, התקשורת מסקרת גם את הפרשות גופנו (כגון זיעה, שתן, צואה, וסת, שומן העור), ומחקרם של עמית קמה וסיגל ברק-ברנדס, "אילוף הבושה: הפרשות הגוף, פרסום ומסרים תרבותיים", מתמקד בהבניה החברתית של התקשורת את הפרשות הגוף. לאחרונה פורח חקר הגוף כאתר מובנה תרבותית, אך הספרות העוסקת בהבניה החברתית של הפרשות ובהשלכותיהן החברתיות מצומצמת. במחקר הנוכחי נבדקו 168 פרסומות בעיתונות הישראלית בשנים 2005-2010 שעניינן מוצרים שנועדו לטפל בהפרשות. ממצאי המחקר מדגישים כי הטאבו החברתי על נושא הפרשות מוצא את ביטויו בפרסומות: שימוש בלשון נקייה ואיון חזותי של הפרשות ושל האיברים שבהם מדובר. הדגש הניתן לטיפוח הגוף אך מתעלם מהפרשותיו, מביא

לכך, לדברי קמה וברק-ברנדס, ש"הגוף [...] הוא זה שהועמד על כן מקודש. טיפוח הגוף והערצתו הם המהווים תמריץ בסיסי ועיקרי לרכישת המוצרים. בהתאם לכך אפשר להבחין בניתוקו של צרכן הפרסומות מגופו הגשמי, כאילו האחרון מהווה ישות נפרדת המחייבת סגידה שאיננה יודעת שובעה".

המאמר הרביעי, "הקשר בין הלימה ואי-הלימה מילולית ולא מילולית ובין תגובות של עיתונאים ופרשנים: הופעותיו הטלוויזיוניות של חסן נסראללה במלחמת לבנון השנייה", הוא דיווח על מחקרה של צפירה גרבלסקי-ליכטמן. המחקר בחן את הופעותיו הטלוויזיוניות של נסראללה מבחינת ההתאמה בין ההתנהגות התקשורתית שלו בשני ערוצים: המילולי והלא מילולי. הניתוח מתמקד בקשר בין שני הערוצים: הלימה כשהתנהגות בשני הערוצים עקיבה, ואי-הלימה כשקיימת סתירה ביניהם. המודלים של הלימה ואי-הלימה נבחנו ביחס לתגובותיהם של עיתונאים ושל פרשנים מצדו השני של הקונפליקט, כלומר בישראל. הממצאים מגלים כי התגובות למסרים הלימים הן לרוב ביחס לערוץ המילולי, והן רציונליות בעיקר, ואילו התגובות למסרים לא הלימים הן לרוב ביחס לערוץ הלא מילולי, והן אמוצינליות בעיקר. תרומתו הייחודית של המחקר היא בניתוח הקשר בין ההתנהגות המילולית ובין הלא מילולית (הטלוויזיונית) של מנהיג אויב בזמן מלחמה ובתיאור השלכותיו של קשר זה על תגובותיהם של עיתונאים ושל פרשנים; כפי שמסכמת החוקרת, "על סמך ניתוח זה אפשר לבנות מערכת השערות על טיבם של דפוסי התנהגות שיש בכוחם להועיל למנהיגים בהופעותיהם בטלוויזיה בתקופות מלחמה".

שלושה ספרים נסקרים בגיליון זה. הספר הראשון הוא ספרו של יואל כהן *God, Jews and the media: Religion and Israel's media*. ספר זה, הבוחן את הקשרים המעניינים שבין יהדות ובין תקשורת המונים, זוכה לסקירתם של שניים: מישל רוזנטל וצוריאל ראשי. הספר השני הוא של מחבר ותיק ומוכר לקוראי "מסגרות מדיה", דן כספי. את ספרו של כספי, מעבר למראה: מפת התקשורת בישראל, שהוא אסופת מאמריו על התקשורת בישראל, סוקרים שניים: תהילה שוורץ אלטשולר ואבשלום גינוסר. הספר השלישי והאחרון הוא ספרו של דן לאפי, סוגיות מפתח בתאוריית המדיה. אמנם אין זה ספר של מחבר ישראלי, והוא גם אינו עוסק בתקשורת בישראל, אך בחרתי לכלול אותו בין הספרים הנסקרים בשל הייעוד שייעדה לו האוניברסיטה הפתוחה כספר לימוד לתלמידי הקורס "תקשורת המונים". לאור הפופולריות של ספרי האוניברסיטה הפתוחה כחומר קריאת חובה בחוגים לתקשורת בישראל, ראוי ספר זה לסקירה, וזאת עשה רועי דודזון.

ולבסוף, תודה לרבים שתרמו להוצאת גיליון זה לאור: מחברי המאמרים שהוגשו לשיפוט, המעריכים הרבים שכתבו חוות דעת, חברי המערכת שסייעו

יא

דבר העורך

לי רבות, וכמובן מתן אהרוני, רכז האגודה הישראלית לתקשורת, ומירי הורביץ
בת-משה, עורכת הלשון.

פרופ' גבי וימן